

Az unitárius keresztény vallás erős érvei.

(Gaskell Vilmos után.)

(Felolvasás.)

Minthogy hallgatóim közül többen, valószínűleg, orthodox egyházakhoz tartoznak, szükségesnek tartom felolvasásom indító okairól s tárgyairól néhány szót szólani.

Először is, az önmagunk, unitárius keresztények, iránti tekintet jogosít fel e lépésre. A mint önök is jól tudják, egy tekintetben legalább, hasonlítunk az első tanítványokhoz, levén „egy felekezet, melynek mindenütt ellenmondanak.“ Ha az ellenünk felhozott s felőlünk elmondott vádakát összegyűjténém, látható lenne, mennyire igazságtalanok és szeretetnélküliek a ker. szeretet valló emberek, midőn a theologiai előítélet befolyása alatt állanak. Egyes eseteket elhallgatva, tény az, hogy a más vallásuak némi gyanuval s bizalmatlansággal tekintenek reánk; hogy bizonyos képzelt borzalmi kör van körülöttünk vonva, mely visszatartja őket a hozzánk közeledéstől s valódi hitünk megismerésétől, és a mely érezteti velök Dr. Vaughan szavait, hogy t. i. „ellenmondás, árulás lenne minket hitrokonságba fogadni s keresztény testvéreknek elismerni.“ Ily körülmények között, kérdem, mit tennének önök a mi helyünkön? Tudva, hogy hitelveik akarva vagy akaratlanul félre magyaráztatnak; látva, hogy a téves és hamis fel fogások miatt a felebarátiság köréből kizáratnak: nem igyekeznének-e ellenfeleiket felvilágosítani s megmutatni, hogy ép oly joggal ülnek önök is a nagy mester lábainál, mint ők? Bizonyára ezt tennék. Ez volt egyik indító ok a felolvasásra. Ohajtunk ker. hitrokonainkkal jó viszonyban lenni; nem ellenök, hanem velök együtt, egy zászló alatt, a valóságosság ellen ségei ellen harcolni.

Az embertársaink iránti tekintet is e lépésre ösztönöz. Van alkalmunk tapasztalni, hogy felőlünk kedvezőtlenül nyilatkoznak s a közös működést visszautasítják csupán azért, mert kevésbé ismerik hitünket. Ez okból kötelességünknek tartjuk, a szellemi egység akadályait lehetőleg elhárítani, s eloszlatni a ködhomályt, melyet a theologiai gyűlölség kilélezése támasztott körülöttünk, hogy így aztán tisztán és olyanoknak láttassunk, a milyenek vagyunk. Hiszszük, hogy ez eljárás által mindkét félnek s a Krisztus egyházának is javára cselekszünk.

A ker. igazság iránti tekintet is ily eljárást parancsol. Mesterünk utasítása szerint, az írásokat vizsgálva s a mi jó és igaz, elfogadva, arról győződünk meg, hogy az egykor tiszta hit századok folyamán a hamis bölcsészet befolyása és a büszke sacerdotalismus visszaélései által elhomályosított; hogy e hitnek eredeti ereje elgyengült, hogy ellene előítéletek támadtak sokaknak keblében, kik azt, a maga természetes egyszerűségében és szépségében, örömmel fogadták volna. Sokan vannak, kik a hitetlenség zord pusztájára üzetve s a hitnek más formáiban menedéket hiába keresve, csak a véleményünk szerint igazán krisztusi evangéliomban találnak megnyugvást. Épen ezért, mi a világosságot, melyet Isten adott, véka alá nem rejthetjük. Mi követői vagyunk annak, ki bizonyosságot tett az igazságról s meghalt érte; és e viszonyból fogva kötelezve érezzük magunkat, hirdetni az igazságot, melyet övének tartunk. Ezt követeli a keresztényi hűség.

Czélunk, nem annyira a mások véleményeit megvitatni, mint a miéinket előterjeszteni; nem feltüntetni, azt, a mi hamis és káros az általunk elejtett rendszerekben, hanem megmutatni azt, a mi igaz és jó hitünkben; nem az ellenségeskedés, hanem a ker. szeretet szellemében tárgyalni és fejtegetni.

Bizva, hogy önök az igazságszeretet és a függetlenség nemes szelleme által vezetve fogják vizsgálat alá venni elveinket s állításainkat: rátérek felolvasásom tárgyára.

Alapul veszem Pál apostol szavait: „*nekünk csak egy Istenünk van, az Atya, kitől van a mindenség, és mi ő rá nézve vagyunk; és egy ur, a Jézus Krisztus.*“ (I. Kor. VIII. 6.)

E szavak magukban foglalják az unitárius ker. hit vezérgondolatait; és én e hitnek néhány „erős érveit“ akarom föl-

emliteni, önökre bizva, hogy ítéljenek azoknak helyessége és erkölcsi ereje fölött.

E hitnek a többi rendszerekkel szemben meg van az a nagy előnye, hogy alapelvei magában a szent irásban vannak letéve. Fő tantéle ez: „isten egy és oszthatatlan.“ Alig szükség említenem, hogy nevünket is — unitárius, egység-hívő — e fő tételtől nyertük. — Hitünknek e lényeges czikkelye a biblia szavaiban tisztán és határozottan ki van fejezve. Az alapul vett apostoli szavak is ezt bizonyítják. Az apostol alig használhatott volna határozottabb s minden félreértést kizáró kifejezést. Figyelve a szavak csalékonyságára: gonddal és óvatosan választja meg azokat; s ugyanezt teszi hitünknek más vitatott pontjaira nézve is. Mintha előre látta volna az isteni egység tanának felforgattatását s az u. n. orthodoxiának alaptaian követeléseit, s ezeknek jó-előre ellenmondani akarna. Magok a trinitariusok (háromság-hívők) is állítják, hogy csak „egy Isten“ van; de megmutatni próbálják azt is, hogy ez egy Istenben három személy van — Atya Fiu és szent Lélek — mindenik külön s mégis együttesen lévén, az egy Isten „háromság az egységben.“ Így tanítják hitformáik és kátéik. De figyeljünk csak Pál szavaira s az ellentétre. Ő így szól: „nekünk csak egy Isten van;“ ebben a trinitáriusok is vele egyeznek; de midőn folytatólag hozzá adja, hogy ez Isten „az Atya,“ s megkülönbözteti őt „az egy Urtól, Jézus Krisztustól“ — ebben már eltér a trinitáriusok nézetétől, s egészen unitárius állásponton van. Ha az orthodox egyház valamely tagja Pállal állitaná, hogy az Atya az egyedüli Isten: tévelygőnek tartanák. Sőt ha maga az apostol, újra megjelenve, e tant ily saját értelemben fejtegetné: elkerülnék, mint eretneket, s valószínűleg megtagadnák tőle, mint sokan tőlünk, a „keresztény“ nevet. A kifejezés: „nekünk csak egy Isten van“ határozottan kizárja a háromságnak még gondolatát is. Ez az egy Isten „az Atya“, egy személy, a mint az első keresztények hitték, s a modern unitáriusok is hiszik és hirdetik. Isten egyedüli és egyetlen egy; az „egy Ur, Jézus Krisztus,“ az ő akaratának végrehajtója a dolgok újra alkotásában, egészen és tisztán elválasztva s megkülönböztetve van az egy Istentől. Ugyanez fejezi ki Péter apostol is pünkösti beszédében: „a názáreti Jézus, ama *férfiu*, a ki az Istentől valóban megbizonyított

tinálatok hatalmas erők, csodatételek és jelek által, melyeket Isten cselekedett ő általa.“ Az Isten és Jézus közötti különbséget, s így az unitárius nézetet, világosabban kifejezni lehetetlen. A többi apostolok is ily értelemben nyilatkoznak. De hogy semmi kétség se maradjon fenn, hallgassuk meg magát a Mestert. Ő is határozottan megkülönbözteti magát Istentől, s az Atyának egységét s egyedül való istenségét kétségbevonhatlanul hirdeti, egyebek közt, halála előtti imájában: „Ezpedig az örök élet, hogy megismerjenek tégedet, az *egyedül igaz Istent*, és a kit elbocsátottál, a Jézus Krisztust.“ Itt tehát az Atya, nemcsak „Isten,“ hanem „*egyedül igaz Isten*,“ kitől Jézus, mint küldőtől a küldött, élesen meg van különböztetve. Valóban mi vádolhatnók trinitárius hitrokonainkat, hogy a szent irás legvilágosabb tételeitől eltértek. — Tőlünk nem tagadhatják meg azt, hogy hitünk alaptétele, — egy az Isten, és ez egy Isten az Atya, — a Jézus és apostolai elmagyarázhatlan szavain alapszik. Így állván a dolog, ha a nyelv saját jelentését megtartja, mindaz, a mi az Istenben levő három személyről, a Krisztus és a szent Lélek istenségéről ellenfeleink által mondva van: önként összeomlik; mert ha az „Atya az egyedül igaz Isten,“ kivüle több isten nem lehet. Bátran állithatom, hogy trinitarius testvéreink ily érvekkel nem rendelkeznek. Az egyetlen bibliai vers, (I. Ján. V. 7.) a „hármannak, kik bizonyosságot tesznek,“ most, a mint önök is tudják, el van ejtve a biblia bírálói által, mint nem eredeti s nem valódi vers, melyet a levél írása után századokkal csempészték bele.* De ha eredeti volna is, semmit se bizonyítana az *egyenlő* személyek háromsága mellett. — Határozottan állithatjuk tehát, hogy a háromság tana a bibliából nem bizonyítható; míg ellenben az unitárius ker. vallás a szent könyvben tisztán és megczáfolhatlanul hirdettetik a Krisztus által és apostolai által; és hogy a mi hitünk az „evangeliumi“ nevet legméltóbban megérdemli.

Egy másik „erős érvünk“ található az egyetemes egyház hitében, a mennyiben minden keresztény hitvallásnak egyik czikkelye ez: „Isten egy.“ Ebben tehát velünk mindannyian

*Az újabban kiadott, revideált angol Uj Testamentumból e vers minden megjegyzés nélkül kihagyatott.

megegyeznek. — A Jézus személyét illetőleg is egyeznek velünk, a mennyiben őt emberi lénynek tartják, ki asszonytól született, megkísértetett, sirt, fájdalmaikat szenvedett s az emberi természet minden érzelmeiben részes volt, szóval, hogy valódi emberi életet élt s emberi halállal halt meg. — Trinitárius hitrokonaink azonban itt nem állanak meg. Ők összezavarják az egyistenség tanát a személyek többségével s a Jézus emberségét az ő istenségével, s ez ellenmondásokat mindennémü erőltetett okoskodásokkal bizonyítani próbálják. E téren őket nem követhetjük. A hármasság istenség tanát nem tudjuk kiegyeztetni e hittal: „csak egy Isten van, az Atya,“ sem a Krisztus istenségének tanát az ő emberségével. Ez eszmékben teljes ellenmondás van; egyik kizárja a másikat, s csak zavart és értetlenséget idéz elő. — Ép így vagyunk hitünk többi czikkelyét illetőleg is. Egyezünk velök abban, hogy az Isten jó, kegyelmes és igazságos, de épen ezért nem hihetjük, hogy ő az emberi természetet eredendő bűnnel, erkölcsi tehetetlenséggel s az örök kárhozat átkával illette. Egyezünk abban, hogy cselekedeteinkért felelősek vagyunk s hogy lelki ismerettel birunk; de épen ezért nem hihetjük, hogy már természetileg a jóra képteleneknek s teljesen megromlottaknak születünk. Egyezünk abban, hogy jövő állapotunk jellemünktől függ; de nem hihetjük, hogy ha az ember e vagy ama hitczikket el nem fogadja, „kétségkívül el fog veszni.“ — Szóval, hitünk alapelveire nézve egyezünk s csak az ezekkel ellenkező tanokra nézve különbözünk. Az Isten egysége, a Krisztus embersége a kötelesség érzete, az Istenben, mint Atyában helyezett bizalom, a jövő boldogság reménye, a felebarátaink iránti igazságosság, szivesség és szeretet — mind ezekre nézve az egész ker. egyház velünk egyezik, s nekünk igazat adni kénytelen. — Azzal a váddal szemben, hogy hitünk nem egyéb mint a tagadások rendszere, kérdezhetnők: tagadás-e ez, hogy az Isten a mi Atyánk, kinek gondozása feletünk soha se alszik, szeretete soha el nem fárad; kinek mindenható oltalma alatt érezzük, hogy biztosan vagyunk, akár élünk, akár meghalunk? Nem inkább azok részén van-e a tagadás, kik e nagy központi igazság körül mesterséges felhőt terjesztenek, s annak evangéliumi fényét napfogyatkozáshoz hasonlóvá változtatják? Tagadás-e, ha állítjuk a zsoltár-íróval,

hogy Isten csak egy kevésbé teremtett alábbvalókká az anyagoknál s tisztességgel s dicsőséggel felruházott minket; hogy alkalmasokká tett őt megismerni, tisztelni és szeretni, s hogy e célból minket a maga képére teremtett, s halhatatlanságra hívott? — Nem inkább azok részén van-e tagadás, a kiknek magyarázata szerint, Isten minket az állatoknál is alábbvalóvá teremtett, (mert ezek nem születnek bűnben) „kiérdemelve haragját és kárhoztatását,” s az ő hasonlósága helyett a jóra is *képtelenné* tett? — És így tovább menve kimutathatók, hogy minden tételünk positiv és határozott s inkább vádlóink járnak a negativ úton.

Van még egy „erős érvünk,” mely félremagyarázhatlan s megdönthetetlen. És ez az, hogy *alapelveink az emberi természetben gyökereznek*, s inkább megegyeznek az észszel és lelkiismerettel, mint azok, melyeket közönségesen orthodoxoknak mondanak. Az emberi természetet bűnösnek nem tartva, annak törekvéseiben részt veszünk; a helyett, hogy az Istentől adott észet és érzelmeket megvetnők, azokat megbecsülendőknek tartjuk. — A mint láttuk, a fő tételre nézve: „Isten egy,” a szent iratok mellettünk bizonyítanak. Az ő egysége a pogány sok istenséggel szemben határozottan ki van fejezve az Ó-Testamentumban ép úgy, mint az Újban. E pontnál is a természet a bibliával teljesen összehangzik. A tudomány minden ága *egy* vezető észről, *egy* szándékról és célról tesz bizonyosságot. A működés törvényei egy szerzőre vallanak. Az égi testek egy irányban mozognak, egy rendszerhez viszonyulnak; ugyanaz a szellem működik mindenben. Értelmünk, minden ellenkezőt visszautasítva, csak *egy* Istenről tesz bizonyosságot. — Ez egyenes és megdönthetetlen érvekkel szemben az ellenfelek theológiája nem hozhat fel egyebet, mind metaphysicai okoskodást, néhány kétes és homályos bibliai helyet és az egyháznak az emberek lelkére erőszakolt tekintélyét. — Valóban bámulandó a trinitarianismus gyengesége, a mely, épen ez okból, rendesen feladja az észet, irtózik a világosságtól, félelemben munkál, s ha bizonyítéka nincs, tekintélyre hivatkozik. — A természetes érzelmek minden tekintetben az unitárius nézetek mellett szólnak. Ha valaki azt mondja az embereknek, hogy megromlott, bűnös, jóra képtelen természettel születtek: saját lelkiismeretök e tannak ellene mond, mert érzik,

hogy e tan az Alkotó igazságosságával össze nem egyezhető. Érezik, hogy gyengeségük daczára is, Isten nem hagyta magát tanubizonyság nélkül sziveikben, és hogy nem az Isten hibája, nem is az Ádámé, hanem saját hibájuk, hogy nem jobbak, mint a minők. Az észszel és erkölcsi érzéssel ellenkező tanok hívésének megkövetelése rendesen csak kételyt idéz elő s aláaknázza a tiszta hitet. Avagy ki fogadhatná el józan észszel s ép érzéssel a tant, hogy mindazok, kik természetük teljes romlottságát s bűneik kiengesztelésének szükségét nem érzik — legyenek bár tiszták és szeretettel teljesek — örök gyötrelmekből lesznek kinoztatva? — Röviden, az unitárius hitnek minden tétele bizonytságot s megerősítést talál az emberi szívben; nagyobb és őszintébb bizalomra ébreszt az emberi természet iránt, s nem alkalmaz fenyegetéseket s mesterséges módokat a kedély természetes érzelmeinek leigázására. — Ezek tehát „erős érveink.“ Állitjuk, hogy Isten egy, nem három az egyben; állitjuk, hogy a Krisztus egy nemes, igaz és valódi ember volt, nem személy a háromságban, nem egyenlő az Atyával, kiről maga mondja, hogy „nagyobb, mint én“; állitjuk, hogy nem bűnben és kárhozatra születünk, hanem, hogy a jóra képesek vagyunk s azt előmozdítani kötelességünk; hogy semmi létező hatalom nem ronthatja meg lelkünket hozzájárulásunk nélkül; hogy a gondolat és cselekvés szabadsága: velünk született jogunk; hogy mindeneket megpróbálni s a jót megtartani: kötelességünk; állitjuk, hogy az igaz vallás nem félelem és lenyügözés, hanem szabad isten- s emberszeretet; állitjuk, hogy minden dolgok, a mennyei Atya gondozása alatt, arra szolgálnak, hogy minket egy jobb világ boldogságára alkalmasokká tegyenek; állitjuk ezeket s több ezekhez hasonlókat, s az Istentől adott természetes érzelmek visszahangozzák s megerősítik állításainkat.

Ime, ezek az unitárius ker. vallás erősségei. Határozottan s minden kétséget kizárólag tanítva van az a bibliában; alapelveit az ellenfelek is elfogadják; az emberi természet érzelmeiben gyökerezik, honnan csak erőszak által lenne kitéphető. Erős az a tekintélyben, mert Isten, Krisztus, Pál, mind mellette szólnak. Erős az érvekben, mert az ész helybenhagyja, a tudomány bizonyítja, s a szabad és le nem nyugözött gondolkodás örömmel fogadja. Magában foglalja a ker. vallás feleke-

zeteinek lényeges igazságait, sajátos különösségeik nélkül; minden alapelveiket, kábitó speculatioik, metaphysikai okoskodásaik s homályos felfogásaik nélkül. Nem fél az észről, a tudomány világosságától, sem a philosophia fölfedezéseitől, hanem barátja a legszabadabb gondolkozásnak s átadja magát a legkeresettebb vizsgálatásoknak. Kevés súlyt fektet a szertartásokra és hitformákra, de élő működésbe hozni igyekszik a bizalom és szeretet ama szellemi elemeit, melyek a nagy mester életét isteniessé tették. Hirdeti a nagy apostol szavait: „*nekünk csak egy Istenünk van, az Atya, kitől van a mindenség, és mi is ő rá nézve vagyunk; és egy ur, a Jézus Krisztus.*“

A krisztusi keresztény vallás.

A keresztény felekezetek mai álláspontját tekintve, úgy találjuk, hogy azok a régi hitformáktól sok tekintetben eltérnek. Ily eltérés tapasztalható például a biblia teljes ihletése tanára nézve. Ma már egy meglehetősen képzett theologus sem tartja a bibliát egészen hibátlan és csalhatatlan könyvnek; nem próbálja annak különböző tanításait egymással és a tényekkel minden módon kiegyeztetni, hanem talál abban a betű szerinti helyett magasabb ihletést s valódi szépséget. — Hasonló eltérést s elégedetlenséget találunk az Ádám bünesete, a Krisztus engesztelő halála s az örök kárhozat tanokat illetőleg is. A régi theologia zord vonásai mindinkább szelidülnek; annyira, hogy a mit ma orthodoxiának neveznek, pár nemzedékkel ezelőtt alig lett volna egyéb, mint üldözendő eretnokség.

De minél inkább eltérnek az emberek a hitformák szerinti kereszténységtől, annál inkább fogják bámulni a Krisztus igazi vallását, és a szellemet, mely az ő életén szétzönölve, azt istenessé tette. E célból a mi hivatásunk, lehetőleg tisztán és világosan feltüntetni nézeteinket, s kimutatni a pontokat, melyekben a felekezetek a Krisztus szellemével ellenkező irányban haladnak.

A mi az u. n. közönséges egyházat illeti, megengedjük, hogy annak tisztelet-formái hatóságok és szépek; hogy nagy szolgálatoakat tett a civilizationnak a sötét korszakokban; elismerjük eszméje nagyszerűségét, a mely szerint minden nemzet,

égalj és nyelv népeit szent egységbe vonni ohajtja, — de midőn azt követeli tőlünk, hogy erkölcsi és értelmi szabadságunkat valamely földi uralkodónak alája rendeljük: ekkor már teljes ellentétben van az „egy pásztor“ szellemével, s itt nem követhetjük; mert amaz egy pásztor határozott célja az volt, hogy az embereket a szellemi járomból, a papi uralom, a szertartások hatalma, a szenvedélyek zsarnoksága s minden erkölcsi rosznak köteléke alól felszabadítsa. Ő nem alkalmazott külső tekintélyt; nem tiltotta a szabad vizsgálódást; nem vette bírálathoz alá az egyéni őszinte meggyőződést. Az ő vallása értelmi szabadságon alapul. De a római rendszerről ilyet nem mondhatunk; mert az egy szellemi zsarnokság, melynek ellenállani minden szabad és igaz keresztény kötelessége. Mi ezt a protestánsok között legkönnyebben tehetjük, mert ellenünk a türelmetlenség vádját fel nem hozhatják. Mi az egyéni ítéletnek nemcsak jogát hirdetjük, de annak gyakorlását sem akadályozzuk.

Hasonlóan komoly álláspontot kell elfoglalnunk a sacerdotalismus, a papi uralom ellen, mely az angol egyházban mind nagyobb tért kezd elfoglalni, s a mely úgy tünteti fel a papi rendet, mint egy egyedüli közvetítő eszközt, a melyen át isteni kegyelem nyerhető. Hogy mikép alkothat ilyen fogalmat az, a ki a Jézus életét olvasta, megfejtetni nem tudom; mert ő a papok és lévíták iránt semmi különös tiszteletet nem mutatott, s fő célja volt minden embert élő egyenes összeköttetésbe hozni az Atyával. Ő nem ismert „szent rendet“ a lélek és Isten között, hanem az Atyának „lélekben és igazságban“ való imádását tanította.

A hittételek nagy része is tarthatlan s Krisztus-ellenes. Ha például, az „ember fia“ megjelennék orthodox testvéreink között s imája közben hallanák a szavakat: „az Atyám nagyobb, mint én,“ „nála nélkül semmi sem történhetik“ — aligha imádnák őt, mint az Atyával minden tekintetben egyenlő Istent.

Igy áll a dolog az u. n. bünesettel is. Ki tudná elképzelni az Idvezítőről azt, hogy engedetlensége miatt bárkit is végtelen bűnösségre s nyomorra kárhoztasson? Ki hinné az Atyáról, hogy kettőnek hibája miatt az egész emberi nemet átok alá vesse? Jézusnak az emberek iránti bizalma, s különösen a kis

gyermekéről mondott e szavai: „*ilyeneké a mennyeknek országa*“ — teljesen megczáfolják az eredendő bűn vagyis a velünk született bűnösség eszméjét.

Ezzel együtt elesik a kiengesztelés tana is, a mely szerint a Jézus áldozati halála az emberiség bűnéért eleget tett s Istent az emberek iránt kiengesztelte. E tan ellenkezik az emberi természet erkölcsi érzelmeivel ép úgy, mint a Jézus szellemével. A „*tékozló fiu*“ példázata bizonyítja, hogy Istennek kibékítésre nincs szüksége, mert ő gondolja az eltévedetteket is s örvend visszatérésükön. Jézus a kereszten ellenségei számára bocsánatot kér, nem azért, mert ő szenved helyettök, hanem, mert nem tudják, mit cselekesznek.“ — E tan elvonja a figyelmet a vallás lényeges elemeitől, minők a jóltevés, Istennel való alázatos járás, kegyelem, szeretet; s pusztán a Jézusban helyezett hitet követelve, győzelmet ígér harczolás nélkül, jutalmat pálya-futás nélkül. Ily közvetlen siker azonban, szerintünk, ellenkezni látszik lényünk törvényeivel. Mert habár lehetnek esetek, midőn valamely hatalmas érzés vagy esemény befolyása rögtöni átváltozást idéz elő, de az ily esetek ritkák, s csak úgy sikeresek, ha a nyert benyomást komoly elhatározás s egy magasabb szellemi fensőségért folytatott küzdelem követi. A varázsszerű átalakulás, mely a bűnöst egyszerre szentté teszi; az ujjászületés, mely néhány szó kimondása s néhány csepp viznek a csecsemő homlokára hintése által — állítólag — történik, s több, ezekhez hasonló nézetek ellenkeznek a mester szellemével, kinek eledele volt, a mennyei Atya akaratát cselekedni, és a ki, a kegyesség és erkölcsi jószág tényei s követelményei előszámlálása után, hitformára hivatkozás nélkül mondá: „*valaki hallja éntőlem e beszédeket, és azokat megtartja: hasonlítom azt a bölcs emberhez, ki az ő házát építette a kősziklán.*“

Hogy az örök kárhozat tana mind az Isten igazságosságával és jóságával, mind az ember erkölcsi érzetével ellenkezik — bizonyíthatni szükségtelen.

Ezeket elgondolva, elég okot találunk arra, hogy a Jézus szellemével egyező igazságokat nyíltan és őszintén hirdessük.

Az összes keresztényeknek testvéries egyesülését hasztalan reméljük mindaddig, míg az orthodoxia alaptétel gyanánt hirdeti, hogy az idvezítő hit egyenlő értelmű a jól körülirt

hitformával. Ez teszi azt szükségképen bigottá, kizárólagossá és szeretetlenné. Az emberek már természetüknél s neveltetésüknél fogva mindannyian nem lehetnek egy véleményen, de igenis egyezhetnek a Krisztus szeretetében s példája követésében. Ha egyszer átlátnák, hogy ez utóbbi megegyezés jobb mint az első: többé nem lenne ok felekezeti gyűlölségre; mint társ-tanítványok keresnék az igazságot, s tiszteletben tartanák minden egyéni léleknek tiszta és őszinte, habár különböző, meggyőződését; s elmondhatnák valódi érzéssel: „kegyelem legyen mindazokkal, a kik szeretik az ur Jézus Krisztust őszinteségben.“ — Épen e célból kötelességünk nekünk, szabad keresztényeknek, orthodox testvéreinkkel elismertetni azt, hogy nem bizonyos theologiai kérdések felőli véleményben való egyesség, hanem a szellemi egység, a közös mester szeretetében s szolgálatában, és az ő nagy céljai előmozdításában nyilvánuló egyesség, — ez legyen a legfőbb ohajtás, mert csak ily egységben valósulhat az „egy akol és egy pásztor“ eszméje.

A skepticismus és hitetlenség egyik oka ama formákban található, a melyekben orthodox testvéreink a ker. vallást felmutatni szokták. Valóban bámulni lehet azt a benső erőt és életképességet, melylyel a vallás a theologiai babonák, kemény dogmatismus és észellenes képzelődések nagy terhét századokon át hordozta. A régi tanok azonban már nem felelnek meg a kor magasabb értelmiségének, s hogy hatásuk legyen, szabadabb, terjedtebb, észszerűbb s nemesebb szellemben kell hirdetni azokat. E tekintetben nagy előnyünk van. Az ész és a kijelentést nem tartjuk egymással ellenkező dolgoknak. Hitünket nem féltjük a vizsgáltatástól, de ohajtjuk, hogy ez lelkiismeretesen s elfogulatlanul történjék. Nincsenek articulusaink a lelkek lebilincselésére. Szerintünk a *Krisztus vallása* nem áll hajthatatlan formákból, kemény rendszerekből, szigoru határozatokból; nem a szertartások s vélemények hordozhatatlan járma, hanem öröm-izenet, a béke, megnyugovás és remény hirdetője, telve dicsőséggel és halhatatlansággal; biztosíték, hogy „a hol az Urnak lelke van, ott van a szabadság,“ melyen állanunk kell örökké és rendületlenül. Ilyen az evangelium, melyet hirdetünk; vannak szép és magasztos elvei, melyek nem követelnek metaphysicai finom magyarázatot; összhangban van az emberi természet tisztább ösztöneivel,

magasabb vágyaival; kielégíti a lélek legmélyebb szükségait, legszentebb ohajait; benső fogadtatásra talál a legtöbb embernél mindenik felekezetben. — E szabad hit által támogatva, bizalommal tekintünk a tudomány haladására, melytől az orthodoxia rettegni kénytelen; vívmányai nem semmisíthetik meg a mi ker. vallásunkat, mert ennek elvei természetünkben gyökereznek, vágyainkkal összenőve vannak s így kitörölhetlenek. Szerintünk az igaz vallás soha sem állít olyat, a minnek az igaz tudomány ellene mondana. Ez utóbbinak minden újabb fölfedezése csak arra szolgál, hogy a Teremtő dicsőségét teljesebben kijelentse. Minél inkább ismerjük munkáit, annál tisztábban látjuk azoknak bámulandó voltát, s annál mélyebb tiszteletre indítatunk.

Szükségtelennek tartom bővebben előszámlálni a biztató okokat, melyek arra indítanak, hogy hitünknek gyakran félremagyarázott elveit embertársainkkal megismertessük. Alkalom mindig van, s jól felhasználva, az eredmény felől nem kétkedhetünk. Folytassuk tehát az Isten által elénkbe szabott munkát oly módon és szellemben, mely annak fontosságához méltó; tegyük ezt most inkább s lelkesebben, mint valaha tettük. — Hiszszük, hogy ezekben Isten nekünk „az erőnek, szeretetnek és józan értelemnek lelkét“ ajándékozta; hogy hitünk rendszere észszerű, érthető és gyakorlati rendszer, mely kedvez a szabadságnak, haladásnak és továbbfejlődésnek. Ez okból tehát tüntessük ki magunkat keresztény testvéreink között tisztább nemesség és szentség által életünkben, nagyobb buzgóság és komolyság által az emberi jó előmozdításában. Szép elhivatás, tágas tér áll előttünk. A mező vár az aratásra. Lépünk be s munkálkodjunk, mint Krisztus szolgái, hiven s szorgalommal; munkánk nem lesz eredménytelen. Ha ügyünk haladása tán nem oly gyors is, mint ohajtanók: bizonyára nem leszünk olyanok, mint gyermekek, kik a talajba makkot hintve, holnap már panaszkodnak, hogy nem áll terebélyes tölgyfa előttük. Folytassuk igaz és hű törekvésünket, sohasem kétkedve, hogy az a kellő időben Isten dicsőségére s az emberek javára szolgál, s hogy elközeledik e földön az Isten országa, melyben igazság, béke, boldogság és szeretet lakoznak.